

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA KLASICKÉ FILOLOGIE

VLIV LATINY NA ANGLICKÉ LEXIKUM
Bakalářská diplomová práce

Studijní program: Latinská filologie / Anglická filologie

Autor: Barbora Bláhová

Vedoucí práce: PhDr. Barbara Pokorná, Ph.D.

Olomouc 2023

Děkuji PhDr. Barbaře Pokorné, Ph.D. za vedení této práce a za její podporu, ochotu a trpělivost v průběhu celého mého studia,

Mgr. Michaele Martinkové, Ph.D. za konzultace a pomoc s výběrem literatury

a Mgr. Olze Neugebauerové za to, že mne seznámila s latinou.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem uvedla veškerou literaturu a zdroje, z nichž jsem čerpala.

V Olomouci 2.5. 2023

Barbora Bláhová

Obsah

Úvod	
1. Stará angličtina – 400 - 1150	6
1.1 Vliv skrze keltské jazyky	6
1.2 Slova přejatá na kontinentu	7
1.3 Christianizace a Benediktinská reforma	8
1.4 Falešní přátelé – francouzské výpůjčky	12
1.5 Srovnání textu	13
1.6 Celkové zhodnocení	14
2. Střední angličtina – 1150 - 1500	15
2.1 Od syntetického k analytickému jazyku	15
2.2 Kontakt s anglonormanštinou	15
2.3 Přímý kontakt s latinou	18
2.4 Latinská synonyma	20
2.5 Srovnání textu	20
2.6 Celkové zhodnocení	22
3. Raná moderní angličtina – 1500 - 1650	24
3.1 Vzestup angličtiny	24
3.2 Purismus, preskriptivismus a latinský ideál	26
3.3 Odmítnutá slova	29
3.4 Stopy latiny v ortografii	30
3.5 Opětovné výpůjčky	31
3.6 Srovnání textu	32
3.7 Celkové zhodnocení	33
4. Moderní angličtina – 1650 - 1800	35
4.1 Latinská gramatika jako vzor	35
5. Angličtina 19. – 21. století	38
5.1 Novolatinismy ve vědě	38
5.2 Latinské afíxy	38
5.3 Srovnání textu	39
5.4 Celkové zhodnocení	41
Závěr	42

Conclusion.....	43
Použitá literatura.....	44

Úvod

„Jazyk umírá společně se svým posledním rodilým mluvčím. Podle tohoto kritéria je latina bezesporu mrtvým jazykem. Přesto však není jazykem vymřelým.“

Těmito slovy jsem před téměř třemi lety začala svou vůbec první vysokoškolskou práci – dvouapůlstránkovou úvahu na téma „Role latiny v současné společnosti“. Nešlo o žádnou odbornou práci a mnoho názorů, které jsem tehdy přednesla s jistotou, jsem krátce poté opustila a dnes ve mně vzbuzují mírný stud. Za touto úvodní větou však stojím. Nechystám se zde přednést seznam důvodů, proč bychom měli latinu vzkřísit, používat ji v každodenním životě, nebo ji zavést jako oficiální jazyk Evropské unie. Místo toho bych chtěla dokázat, že latinu není třeba křísit, protože vlastně nikdy neodešla. Její ozvěny nalezneme snad ve všech evropských jazycích, od jejích přímých potomků až po jazyky slovanské a germánské. Právě mezi nerománskými jazyky snad není jazyka, na kterém by se latina podepsala výrazněji než na angličtině. Podíl původem latinských slov na anglickém lexiku se odhaduje na 70%, v odborné angličtině (např. lékařské nebo právnické) se pak toto číslo vyšplhá až na 90%. Snad právě to je jeden z důvodů, proč se angličtina stala novým světovým jazykem. V jejím rozsáhlém repertoáru latinismů totiž mluvčí kteréhokoliv evropského jazyka nalezne alespoň něco, co je mu povědomé. Angličtina stojí na pomyslných ramenou latiny a v určitém smyslu je tedy jejím dědicem více než kterýkoliv z románských jazyků.

Cílem této práce je poskytnout čtenáři ucelený pohled na historii vlivu latiny na anglické lexikum. V jednotlivých kapitolách uvedu historický kontext, přednesu poznatky z odborné literatury a aplikuji je při analýze dobových textů, ze které následně vyvodím závěr o vlivu latiny v dané fázi vývoje anglického jazyka.

1. Stará angličtina – 400 - 1150

Starou angličtinou rozumíme jazyk, kterým hovořilo anglosaské obyvatelstvo Britských ostrovů v zhruba v letech 400-1150 n.l. Už kvůli tomuto velkému časovému rozpětí se nelze divit, že se na staré angličtině projevil vliv několika cizích jazyků, latinu nevyjímaje.

Přestože obyvatelstvo Britských ostrovů přišlo do kontaktu s latinou již v druhé polovině prvního století našeho letopočtu během římské invaze za vlády císaře Claudia, jednalo se o obyvatelstvo hovořící keltskými jazyky, a tento kontakt tedy neměl na vývoj angličtiny přímý vliv. Navzdory tomu považují za vhodné se tomuto období krátce věnovat.

1.1 Vliv skrze keltské jazyky

Jak bylo zmíněno, hovoříme o době římské invaze na Britské ostrovy v druhé polovině prvního století n.l. Je sice pravda, že k podobnému pokusu došlo již dříve v roce 55 př.n.l., avšak tato Caesarova expedice nebyla ani úspěšná ani nezanechala na Britských ostrovech výrazné následky, je tedy z hlediska jazykového vývoje irelevantní. To se ovšem nedá říci o pozdější invazi Claudiově. I přes značný odpor keltského obyvatelstva byla celá Británie na jih od řeky Tyne do roku 85 n.l. dobytá.¹ Archeologické objevy naznačují, že během tří staletí římské nadvlády ovládala ne nevýznamná část původního obyvatelstva latinu, jedná se však převážně o úřední záznamy, a je tedy přirozené, že by byly psány oficiálním jazykem impéria. Samy o sobě tedy nenasvědčují tomu, že by běžná populace využívala latinu každodenně.² Ať už byla znalost latiny mezi Kelty jakákoliv, zjevně nebyla dostatečná, aby přežila nadcházející invazi Anglosasů. Celkový počet přejatých latinských výrazů v keltských jazycích se odhaduje na 600 až 700.³ Anglosasové jich však dále přejali jen několik.

tabulka 1.a

latina	stará angličtina	angličtina	irština	čeština
candēla	candel	candle	coinneal	svíčka
cista	cest	chest	ciste	truhla, krabice
crispus	crisp	crisp („křehký“)	(catach)	kudrnatý
arca	ærc	ark	áirc	archa
magister	mægester	master	máistir, máighistir	učitel, mistr

¹ BAUGH, Albert C. a Thomas CABLE: *A History of the English Language*. 6. vyd. Oxfordshire 2013, s. 42.

² Tamtéž, s. 43.

³ WOLLMAN, Albert: *Early Latin loan-words in Old English*. Anglo-Saxon England, 1, 1993, s. 1-26.

monastērium	mynster	monastery	mainistir	klášter
pirum	peru	pear	piorra	hruška
portus	port	port, harbour	port	přístav
psalmus	sealm	psalm	salm	žalm
tēgula	tīgle	tile	tíl	dlaždice, střešní taška

Pro srovnání s moderními keltskými jazyky jsem do tabulky zahrnula i moderní irštinu. Pokud v moderních jazycích došlo k významovému posunu, je tento nový význam uveden v závorce za daným výrazem. Pokud se v uvedených jazycích slovo vyskytuje, ale s latinou není etymologicky spřízněno, je uvedeno v závorce.

Obecně se z uvedených příkladů dá vyvodit, že během přenosu z latiny do staré angličtiny docházelo ke ztrátě koncovek, konkrétně koncovek *-us* (například u *psalmus* > *sealm*, *portus* > *port*), *-a* (*arca* > *ærc*, *candēla* > *candel*, *cista* > *cest*). a *-um* (*monastērium* > *mynster*). Přestože tyto koncovky určují mimo jiné rod, tato kategorie zůstala i po jejich ztrátě nezměněna. Například slovo *ærc* je femininum, stejně jako jeho latinský předek *arca*. Z absence stejných koncovek v moderní irštině lze také usoudit, že k této elizi došlo už v keltských jazycích, a nikoliv až v angličtině. Důvodem může být bohatý flektivní systém jak staré angličtiny, tak keltských jazyků. Ztráta rodových koncovek nejspíš umožnila lepší asimilaci nových výrazů do domácí morfologie.

1.2 Slova přejatá na kontinentu

Tato slova však nepředstavovala zdaleka první latinismy v jazyce nově přichozích Anglosasů. Ti byli v kontaktu s Římany (a tedy s latinou) již před svou invazí na Britské ostrovy.⁴ Mnohé germánské kmeny měly s Římany obchodní vztahy a mnohdy do svých jazyků přejaly latinské názvy obchodních artiklů. Navíc se počet germánských obyvatel v Římské říši pohyboval v řádu milionů⁵ a mnozí z nich sloužili v legiích.⁶ Touto cestou zřejmě pronikla do germánských jazyků i latinská vojenská terminologie.

⁴ BAUGH a CABLE, s. 75.

⁵ Tamtéž, s. 76.

⁶ ALGEO, John: *The Origins and Development of the English Language*. 6. vyd. Boston 2010, s. 249.

tabulka 1.b

latina	stará angličtina	angličtina	Němčina	čeština
campus („plán, pole“)	camp	camp („tábor, ležení“)	der Kampf	bitva, boj
signum („znamení“)	segn	sign („znamení“)	das Zeichen („znamení“)	prapor
vallum	weall	wall („zed“)	der Wall	val
vīnum	wīn	wine	der Wein	víno
mustum	must	must	der Most	vinný mošt, burčák
acētum	eced	acid („kyselina“, z lat. <i>acidus</i>)	der Essig	ocet

Protože se tato skupina slov dostala to staré angličtiny přes společného předka západogermánských jazyků, uvádím pro srovnání i současnou němčinu. Případný významový posun je opět uveden v závorkách.

Opět můžeme pozorovat ztrátu rodových koncovek, jak bylo ilustrováno v tabulce 1.a. Z toho můžeme vyvodit, že se nejedná o jev způsobený rozdíly v morfologii či syntaxi latiny a keltských jazyků, nýbrž o proces víceméně univerzální. U slov *weall* a *wīn* by se mohlo zdát, že došlo ke změně počáteční hlásky z /v/ na /w/. Jelikož se však v tomto období jedná o klasickou latinu, grafém *v* skutečně označuje znělou labiovelární aproximantu /w/ spíše než znělou labiodentální frikativu /v/. Původní znění počáteční hlásky se tedy zachovalo až do dnešní angličtiny.

1.3 Christianizace a Benediktinská reforma

Na další fázi latinského vlivu si musely Britské ostrovy počkat až do roku 597 a misie sv. Augustýna.⁷ Christianizace Anglosasů nebyla snadný, ani krátký proces. I přes počáteční odpor a konflikt zásad nově příchozího křesťanství s domácími tradicemi a mentalitou bylo již po sedmi letech plně christianizováno království Kent, následováno o několik desetiletí později Northumbrií a do konce sedmého století zbytkem Anglie. K prvním opravdu aktivním snahám

⁷ BAUGH a CABLE, s. 78.

o výuku latiny však došlo až v roce 669, kdy byl arcibiskupem z Canterbury jmenován řecký biskup Theodor z Tarsu (602-690) v doprovodu severoafrického učence Hadriana. Pod jejich vedením získalo mnoho Anglosasů výborné vzdělání v latině a řečtině, mezi nimi i sv. Aldhelm (639-709).⁸ Právě v této době došlo k první a nejhojnější vlně přejímání latinských slov v oblasti křesťanské liturgie.

tabulka 1.c

Latina	stará angličtina	současná angličtina	čeština
Abbas	habbod, abbad	abbot	opat
Altāre	altare, alter	altar	oltář
Angelus	engyl, vzácně ængcel	angel	anděl
canōn	canon	canon	kánon
Calix	cælic, calic	chalice	kalich
Cuculla	cugele	cowl	kutna
Diāconus	diacon, deacon	deacon	jáhen
Discipulus	discipulo, discipulus	disciple	učedník
Epištola	epistola	epistle	epištola
Hymnus	ymmen, ymmon	hymn	hymnus
Litanīa	letanye ⁹	litany	litanie
Martyr	martir, martyr	martyr	mučedník
Nonna	nunne	nun	jeptiška
Papa	papa, pape	pope	papež
scrīnium („pouzdro, krabice“)	scrin, scryn	shrine	svatyně
Stola	stol	stole	štola

Můžeme také pozorovat možná první dochované anglicko-latinské hybridy, zejména latinská slova se staroanglickými koncovkami, např. *mechanisc* („mechanický“, z lat. *mechanicus* a

⁸ BAUGH a CABLE, s. 80.

⁹ Doloženo pouze v rané střední angličtině.

angl. *-isc*) nebo *pāpdōm* („papežství“, lat. *pāpa* a angl. *-dōm*), a kompozita, jako *sealmscop* („žalmista“, z lat. *psalmus* a angl. *scop*).¹⁰

Po počátečním boomeru v učenosti však následovalo několik století pozvolného úpadku. Jak církve bohatla, tak stejným dílem zpohodlňovala, a její didaktické snažení postupně polevovalo. Když k tomuto připočteme i nájezdy Dánů a plenění klášterů v 8. století, není divu, že si Alfred Veliký (848-899) údajně posteskl, že učenost v jeho království upadla natolik, že „nebylo mnoho těch na tomto břehu Humbru, kdo rozuměli svým rituálům, nebo by byli schopni přeložit z latiny do angličtiny dopis, a domnívám se, že na druhém břehu jich také mnoho nebylo. Bylo jich tak málo, že z počátku svého kralování si nedokáží vybavit jediného na jih od Temže.“¹¹ Není tedy divu, že v době, kdy byla církevní učenost v takovémto stavu, nebyly z latiny přejaty téměř žádné nové výrazy. Tato bídná situace se zlomila (po nepřilíš úspěšných snahách krále Alfreda) až za vlády krále Edgara řečeného Mírúmilovný (944-975), který začal štědře podporovat zejména tři muže, kteří se zasloužili o vzkříšení anglosaské řeholní tradice během tzv. Benediktinské reformy: Dunstana, arcibiskupa z Canterbury, Athelwolda, biskupa z Winchesteru a Oswalda, biskupa z Worcesteru a arcibiskupa z Yorku. Pod jejich vedením bylo světské kněžstvo, které do té doby obývalo kláštery téměř výlučně, nahrazeno mnichy vázanými přísahami cudnosti, poslušnosti a chudoby. Inspirován podobnými reformami probíhajícími tehdy na kontinentě v opatstvích ve Fleury a Ghentu připravil Athelwold revidovanou verzi řehole svatého Benedikta nazvanou *Regularis Concordia*, která měla sjednotit pravidla pro všechny řeholníky obývající Edgarovo království. *Concordia* mimo jiné obsahovala i témata rozšíření vzdělanosti, zakládání škol a popularizace učenosti mezi mništvem. Výsledek se brzy dostavil - stará angličtina byla opět obohacena množstvím latinských pojmů. Oproti výrazům přejatým v 6. a 7. století se však jednalo o zdatelně méně populární slova, která běžný člověk denně nepoužíval, zejména tedy o odborné pojmy teologického, ale i třeba přírodopisného nebo medicínského rázu.

tabulka 1.d

latina	stará angličtina	angličtina	čeština
crēdō („věřím“)	crēda	creed	víra, vyznání
daemōn	demon	demon	démon, ďábel

¹⁰ ALGEO, s. 250.

¹¹ BAUGH a CABLE, s. 83.

claustrum („závora, zámek“)	claustrer, clústor	cloister ¹²	klášter
coliandrum	cellendre	coriander ¹³	koriandr
zingiber	gingifer	ginger	zázvor
cancer	cancer	cancer	rakovina
paralysis	paralisin, paralis	paralysis	paralýza

Ve slovech *claustrer* a *cellendre* si můžeme povšimnout nápadných rozdílů v samohláskách ve srovnání s moderní angličtinou, větších, než v případě ostatních uvedených výrazů. Důvodem může být to, že u těchto slov došlo buďto k znovuvypůjčení nebo posílení výrazu francouzštinou v době pozdější normanské vlády. Naproti tomu výrazy z lékařské terminologie se, zdá se, držely v anglickém lexiku trvale bez větších změn.

Doposud jsme se věnovali latinskému vlivu na starou angličtinu pouze v podobě vypůjčených slov. To však nebyl jediný způsob, jakým se latina a křesťanství na tomto jazyce podepsaly. Ne vždy totiž Anglosasové považovali za nutné přejmout slovo z latiny, když k vyjádření nového křesťanského konceptu stačilo mírně ohnout význam některého slova domácího, nebo doslovně přeložit latinský výraz.

tabulka 1.e

latina	stará angličtina	stará francouzština	angličtina	čeština
evangelium	godspell („dobré zprávy“)	-	gospel	evangelium
clērus	ðæt gāstlice folc („duchovní lid“)	clergie	clergy	duhovenstvo
Iesus/Jesus	Iesus, Hælend („spasitel“)	Jhesu	Jesus	Ježíš
praedicāre	lāeran („učit“), bodian („zpravit“)	prehier	preach	kázat
precāre	biddan („prosit, žádat“)	preier	to pray	modlit se

¹² Znovuvypůjčeno nebo posíleno přes francouzštinu.

¹³ Taktéž.

Tuto tendenci křesťanské termíny spíše překládat než přejímat velmi dobře ilustruje slovo *Hælend* („Spasitel“). Ve staré angličtině máme doloženo i Ježíšovo jméno, přesto se však, např. ve Wessexských evangeliích, vyskytuje spíše tento domácí výraz. Pravdou je, že v celém korpusu staroanglické literatury se s Ježíšovým jménem téměř nesetkáme. Je možné, že *Hælend* je částečným kalkem hebrejského יְהוֹשֻׁעַ (*Je-hošua*), které se dá přeložit jako „Jahve zachraňuje“. Tuto teorii podporuje skutečnost, že Beda Ctihodný velmi propagoval doslovné čtení bible a zdůrazňoval důležitost etymologie jmen.¹⁴ Dávalo by tedy smysl, aby překladatelé vycházející z jeho děl použili kalk spíše než adaptaci Ježíšova jména. Na první místo by totiž kladli jeho význam a nikoli formu. U *godspell* se také jedná o kalk, v tomto případě starořeckého εὐαγγέλιον (*euangélion*).

1.4 Falešní přátelé – francouzské výpůjčky

Ze všeho, co zde bylo uvedeno, by se mohlo zdát, že vliv latiny na vývoj anglického jazyka v prvním tisíciletí našeho letopočtu je opravdu značný. Je ale nutno upozornit, že ne každý anglický výraz, který se na první pohled podobá buďto svému staroanglickému nebo latinskému ekvivalentu, je s ním přímo příbuzný.

V případě vztahu staré angličtiny s angličtinou moderní může působit určité zmatení to, že způsob, jakým se některá slova dostala do současné angličtiny, není vždy přímočarý. Například výše uvedené staroanglické *segn* (viz tabulka 1.b) sice nese nápadnou podobnost s dnešním anglickým *sign*, ve skutečnosti však mezi nimi lineární spojitost nenajdeme. Slovo *segn* bylo totiž v průběhu vývoje angličtiny zapomenuto a později opětovně vypůjčeno (tentokrát s původním latinským významem) v podobě starofrancouzského *signe*. Podobně tomu bylo v případě slova *camp* (viz tabulka 1.b), které bylo ve svém dnešním významu přejato ze střední francouzštiny v 16. století. Některé výrazy se navíc mohly vyskytnout ve staré angličtině ve dvou variantách, vzniknuvších přejímkou z latiny ve dvou různých obdobích. Například výrazy pro latinu samotnou byly ve staré angličtině dva: *Laeden*, který navíc mohl označovat jakýkoliv cizí jazyk, a *Latin*, který byl výlučně názvem jazyka latinského.¹⁵

---

¹⁴ FLEMING, Damian: *Jesus, that is hælend: Hebrew Names and the Vernacular Savior in Anglo-Saxon England*. *The Journal of English and Germanic Philology*, 112, 2013, č.1, s. 26.

¹⁵ ALGEO, s. 250.

1.5 Srovnání textu

Na následujícím textu se pokusím porovnáním označených latinských výrazů ilustrovat některé výše uvedené jevy. Jedná se 18.-25. verš z první knihy Matoušova evangelia ze staroanglických Wessexských evangelií a latinské Vulgaty.

<p>[18] Soðlice þus wæs <u>Cristes</u> cneores: Ða þæs Hælendes moder Maria wæs Iosepe beweddod, ær hi to-somne becomon, heo wæs gemét on innoðe hæbbende of þam Halgan Gaste.</p>	<p>[18] Christi autem generatio sic erat: cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent inventa est in utero habens de Spiritu Sancto.</p>
<p>[19] Soðlice Iosep hyre wer, ða he wæs rihtwis, and nolde hig gewidmaersian, he wolde hig digelice forlætan.</p>	<p>[19] Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.</p>
<p>[20] Him þa soðlice þas þing þencendum, Drihtnes <u>engel</u> on swefnum ætywde, and him to cwæð: Iosep, Dauides sunu, nelle þu ondrædan Marian þine gemæccan to onfonne: þæt on hyre acenned ys, hyt ys of þam Halgan Gaste:</p>	<p>[20] Haec autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est.</p>
<p>[21] witodlice heo cenð sunu, and þu nemst Hys naman HÆLEND: he soðlice hys folc hál gedeð fram hyra synnum.</p>	<p>[21] Pariet autem filium: et vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.</p>
<p>[22] Soðlice eal þis wæs geworden, þæt gefylled wære þæt fram Drihtne gecweden wæs þurh þone witegan:</p>	<p>[22] Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem:</p>
<p>[23] Soðlice seo fæmme hæfð on innoðe, and heo cenð sunu, and hi nemmað his naman Emanuhel, þæt ys gereht on ure geþeode, God mid us.</p>	<p>[23] Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.</p>
<p>[24] Ða aras Iosep of swefne, and dyde swa Drihtnes engel him bebead, and he ofeng his gemæccan:</p>	<p>[24] Exsurgens autem Joseph a somno, fecit sicut praecepit ei angelus Domini, et accepit conjugem suam.</p>

[25] and he ne grette hi [oð þæt] heo cende hyre frum-cennedan sunu; and nemde hys naman HÆLEND. ¹⁶	[25] Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: et vocavit nomen ejus Jesum. ¹⁷
--	--

Když pomíneme vlastní jména, v tomto úryvku jsou jedinými slovy, o nichž bezpečně víme, že byly přejaty z latiny, slova *Crist* a *engel*. Také však stojí za zmínku, že přestože ve staré angličtině existovalo slovo *propheta*, zde je nicméně použito původem germánské *witega*. Z toho můžeme usoudit, že ve staré angličtině stále převládala tendence používat domácí výrazy i tam, kde existoval latinský ekvivalent. Tuto tendenci nadále umocňují slova jako *Hælend* („Spasitel“) a *Drihten* („Pán“). Zajímavý případ je spojení *Halig Gast* („Duch svatý“). Přestože v dnešní angličtině objevíme i *Holy Spirit*,¹⁸ staroanglické *gast* bylo v tomto kontextu natolik rozšířené, že přetrvalo dodnes, a setkáme se tedy i s *Holy Ghost*.

1.6 Celkové zhodnocení

Z výše uvedených příkladů můžeme obecně vyvodit, že přestože vliv klasické latiny na staroangličtinu rozhodně nebyl zanedbatelný, nebyl dostatečný na to, aby latinské výrazy tvořily nějaký výraznější podíl jejího lexika. I v oblasti křesťanské liturgie, kde bylo latinských výrazů přejato nejvíce, objevíme latinská slova spíše ojediněle. To by se dalo odůvodnit jak převládajícím přístupem k překladu bible, tak obecněji absencí výrazného kulturního nebo společenského tlaku. Oproti pozdějšímu období, které charakterizovala normanská invaze, si totiž anglicky mluvící obyvatelstvo zachovalo relativní suverenitu a samostatnou kulturní identitu.

¹⁶ HATHITRUST DIGITAL LIBRARY (2023). *Da halgan Godspel on Englisc*. Citováno 10. března 2023. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044012016226&view=1up&seq=15>

¹⁷ BIBLE GATEWAY (2023). *Biblia Sacra Vulgata*. Citováno 10. března 2023. Dostupné z: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthaeus+1&version=VULGATE>

¹⁸ Z lat. *spiritus*, přejato do střední angličtiny jako *speryte*.

2. Střední angličtina – 1150 - 1500

Léta 1150-1500 znamenala pro anglický jazyk období bezprecedentních změn, které co do množství a významu nemají obdoby dodnes. Zbavena svého výsadního postavení jako jazyka šlechty a učenosti po vpádu Normanů se angličtina mohla téměř nerušeně vyvíjet v nižších společenských vrstvách. I vývoj, který započal už před invazí, tedy dostal volný průběh. Přestože k výrazným změnám došlo na téměř všech jazykových rovinách, od fonologie po syntax, pro tuto práci bude nejrelevantnější vývoj v oblasti morfologie (tedy eliminace jmenné flexe) a lexika.

2.1 Od syntetického k analytickému jazyku

Dnešní angličtina tvoří nápadnou výjimku v rodině germánských jazyků. Jedná se totiž o jazyk silně analytický. Stará angličtina se však pyšnila bohatým flektivním systémem, což může být jedním z důvodů, proč na rozdíl od angličtiny střední není dnešním mluvčím srozumitelná. Postupnou eliminaci flektivních koncovek mají zřejmě za následek hláskové změny, které se dají pozorovat již na staré angličtině v rukopisech z 10. století. Je však možné, že v mluveném jazyce se objevily již dříve. Autoři a písaři by je totiž pravděpodobně do určité míry korigovali využíváním ustáleného pravopisu. Jednalo se především o záměnu koncového *-m*, které ve staré angličtině označovalo dativ plurálu u substantiv a adjektiv a dativ singuláru u maskulinních a femininních adjektiv skloňovaných podle silné deklinace, za *-n*. Tedy například z *mūðum* (dat. pl. „ústům“) se stalo *mūðun*. Toto koncové *-n* následně podléhalo elizi. Zároveň také došlo ke splynutí koncových samohlásek v jakousi neutrální hlásku, nejčastěji vyjádřenou písemně jako *-e*. Ve výsledku se tedy setřely rozdíly mezi flektivními sufixy *-a*, *-u*, *-e*, *-an* a *-um* a vzniklo univerzální *-e*.¹⁹ Je možné, že právě díky těmto morfologickým změnám byla angličtina otevřenější cizím výrazům. Absence jmenné flexe by totiž umožnila přejímání slov takřka beze změny, aniž by bylo nutné na ně aplikovat domácí flektivní systém.

2.2 Kontakt s anglonormanštinou

Příliv francouzských resp. anglonormanských²⁰ slov začal následkem vítězství Viléma Dobyvatele a dodnes se úplně nezastavil. Baugh a Cable dělí vliv anglonormanštiny na střední angličtinu na dvě fáze s pomyslnou dělicí čarou zhruba v roce 1250.²¹ V první fázi docházelo

---

¹⁹ BAUGH a CABLE, s. 154-155.

²⁰ Anglonormanština (také anglonormanská francouzština) byl francouzský dialekt, kterým hovořilo normanské obyvatelstvo Anglie.

²¹ BAUGH a CABLE, s. 164.

k přejímání vlivem kontaktu nižších společenských vrstev s anglonormansky mluvící šlechtou. Oproti fázi druhé byla tato vlna mnohem méně početná, sestávající se ze slov, se kterými by anglicky mluvící služebnictvo logicky přicházelo dennodenně do kontaktu, jako například *baron, noble, dame, minstrel, servant, messenger* nebo *feast*. V druhé fázi stojí za přibýváním anglonormanských slov normanská šlechta samotná. Jak se s postupem času vzdalovala od svého kontinentálního dědictví, stávalo se i každodenní využívání angličtiny větší a větší samozřejmostí. Toto částečné obrození mělo za následek obrovský příliv původně latinských slov do anglického lexika. Navzdory svému návratu k angličtině totiž šlechta 13. století měla v tomto jazyce mnoho nedostatků a často se uchýlovala k využití anglonormanských výrazů, jelikož ty anglické jednoduše neznala.²² Vzhledem k tomu, která společenská vrstva je používala, dává smysl, že většina nových slov se týkala zejména práva a státní správy.

tabulka 2.a

latina	anglo-normanština	střední angličtina	angličtina	francouzština	čeština
gubernāre („spravovat“)	gouvernement	gouerment	government	gouvernement	vláda, státní správa
administrāre	administrer	adminystre	administer	administrer	spravovat, podat, provést
auctoritās	auctoreté	auttorite, actorite	authority	autorité	vážnost, vliv
imperium	emper, empire	empeyr	empire	empire	říše, císařství
rēgnum	rengne, reigne	regn, reine	reign	règne	vláda
nōbilitās	nobilité	nobilitee	nobility	nobilité	šlechta, urozenost
subiectus	suget, subget, subject	sogect, soubget	subject	sujet	poddaný
libertās	libertee	libertee, lybarte	liberty	liberté	svoboda

²² BAUGH a CABLE, s. 129.

iūstītia	jostise	jostyse	justice	justice	spravedl- nost
crīmen	crime	cryme	crime	crime	zločin
iūdex	jug, jugge	iewge, iugg	judge	juge	soudce

Také díky zájmu šlechty o umění, literaturu, vědu, medicínu a učenost obecně se v těchto oblastech anglické lexikum značně rozšířilo.

tabulka 2.b

latina	anglo- normanština	střední angličtina	angličtina	francouzština	čeština
ars (gen. sg. <i>artis</i>)	art	art, arte	art	art	umění
mūsica	musik	musiqe	music	musique	hudba
color	colur	coleour	colour	couleur	barva
figūra	figure ²³	figour	figure	figure	postava
Palātium ²⁴	palais	pailise	palace	palais	palác
mānsiō			mansion	maison	ďům, sídlo
camera	chambere	chambire	chamber	chambre	pokoj, komnata

Ani církve nezůstala pozadu. Vyšší hodnostáři byli v podstatě všichni Normané, částečně proto, že úspěšná kariéra v církvi často vedla k vysokému postavení u dvora.²⁵ Proto se také (pravděpodobně podobným způsobem jako v případě oblasti politiky a práva) poměrně velké množství nových latinismů dostalo i do teologické terminologie.

tabulka 2.c

latina	anglo- normanština	střední angličtina	angličtina	francouzština	čeština
creātor	creator, creatur	creatur	creator	créateur	stvořitel

²³ Doloženo ve francouzštině.

²⁴ Také Mons Palatinus, jeden ze sedmi pahorků, na nichž se rozkládá Řím a místo, kde sídlili císařové.

²⁵ BAUGH a CABLE, s. 165.

salvator	salveour, sauveour	safeoure, saeour	savior	sauveur	spasitel
virgo	virgine	vyrgine, virgyn	virgin	vierge	panna
dēvōtiō	devocion ²⁶	devotion	devotion	dévotion	zasvěcení, popř. oddanost
damnātiō	damnation	damnacion	damnation	damnation	zatracení
absolūtiō	absoluciu	absolicion	absolution	absolution	rozhrěšení
immortālītās	-	immortalite	immortality	immortalité	nesmrtelnost
pietās	pieté	piete	piety	piété	zbožnost

Jak je zřejmé z uvedených tabulek, k případným morfologickým změnám došlo již při přenosu z latiny do anglonormanštiny. Jedná se stejně jako v případě přenosu do staré angličtiny o elizi rodových koncovek. Jelikož se poté angličtina a francouzština vyvíjely paralelně a i nadále se vzájemně ovlivňovaly, je patrná nápadná podobnost v ekvivalentních výrazech mezi anglonormanštinou a střední angličtinou, i mezi dnešní francouzštinou a angličtinou.

2.3 Přímý kontakt s latinou

Přímý vliv latiny nebyl za vlády Normanů tak výrazný jako skrze anglonormanštinu. Latina však byla i nadále jazykem církve a učenosti tak, jako tomu bylo před invazí. To by se samo o sobě nejspíš na střední angličtině příliš nepodepsalo, neboť odizolovaná v klášterech by se latina k běžnému mluvčímu angličtiny nedostala. Co ji ale přiblížilo „prostému lidu“, byl vůbec první kompletní překlad bible do anglického jazyka, tzv. Wycliffova bible. Přestože úroveň gramotnosti tehdy nebyla taková, aby si ji mohl přečíst každý, máme doloženo alespoň 1 000 nových latinismů, které se do angličtiny dostaly právě díky Wycliffově práci.²⁷ I když vezmeme v potaz staroanglické kalky, které se v teologické terminologii udržely (jako například *gospel*, viz tabulka 1.e), angličtina stále ještě neměla (alespoň v očích tehdejších autorů²⁸) adekvátní výrazy pro mnohé koncepty, které bylo třeba přeložit.

²⁶ Doloženo ve staré francouzštině.

²⁷ BAUGH a CABLE, s. 179.

²⁸ Tamtéž.

tabulka 2.d

latina	střední angličtina	angličtina	čeština
adiacens	adiacente	adjacent	přílehlý
conspīrātio	conspiracie	conspiracy	spiknutí
custōdia	custodie	custody	vazba, ochrana
distrāhere (part. pf. pas. <i>distractum</i>)	distract ²⁹	distract	rozptýlit
frūstrāre (part. pf. pas. <i>frustrātum</i>)	frustrate ³⁰	frustrate	zklamat, frustrovat
homicīdium	homicide	homicide	vražda
īncarnāre (part. pf. pas. <i>īncarnātum</i>)	īncarnate, encarnate	īncarnate	vtělit se
īncrēdibilis	īncreadible	īncredible	neuvěřitelný
malefactor	malefacteur	malefactor	zločinec, provinilec
moderātus	moderat	moderate	umírněný
necessārius	necessari	necessary	nutný
ōrnātus	ornat	ornate	zdobený
pulpitum	pilput	pulpit	kazatelna
quiēs	queyte	quiet	klid, ticho
ratiōnālis	racionale	rational	racionální, rozumový
rosārium	rosarie	rosary	růženec
scrīptūra	schrypture	scripture	písmo
subiugāre (part. pf. pas. <i>subiugātum</i>)	subiugate	subjugate	podrobit si
supplicāre (part. pf. pas. <i>supplicātum</i>)	supplicate	supplicate	snažně prosit
testificārī, testificāre	testyfie	testify	svědčit

²⁹ Doloženo pouze jako *distracted*.

³⁰ Doloženo pouze jako *frustrated*.

Jak je v tabulce uvedeno, mnohá slovesa nebyla přejata z infinitivů, jako tomu bylo u sloves uvedených v tabulce 2.a, nýbrž z participií. Tento trend pokračoval nadále i v moderní angličtině a bude více rozveden ve třetí kapitole.

2.4 Latinská synonyma

Když uvážíme, jaké množství nových výrazů se do střední angličtiny dostalo, je logické, že ne všechny označovaly zcela nové koncepty. Některé zcela nahradily domácí výrazy (jako v případě staroanglického *dom*, které bylo nahrazeno slovy *judgement*, *sentence* a *statute*), zatímco v případě jiných došlo ke vzniku synonymních dvojic. Důvodem, proč v těchto případech ani jeden člen dvojice nezankl kvůli redundanci, může být to, že postupem času u jednoho nebo obou došlo k významovému posunu. Vidíme to na příkladu slov *hearty* a *cordial*, která měla původně stejný význam (tedy označení jakéhokoli pocitu vycházejícího „ze srdce“), ale dnes se jejich konotace zásadně liší. *Hearty* vyvolává pocit jakési přímocarosti a tělesnosti (např. ve spojení *hearty dinner*), zatímco *cordial* naznačuje spíše formálnost a umírněnost (např. *cordial reception*).³¹ Dalším příkladem může být dvojice *stench/odour*, přičemž *stench* je anglosaského původu, a původně bylo neutrálním výrazem pro jakýkoliv pach. S příchodem slova *odour* však došlo k pejoraci jeho významu a *stench* v dnešní angličtině označuje výhradně pach nepříjemný.

Jelikož však střední angličtina zároveň přejímala slova ze dvou zdrojů, latiny i anglonormanštiny, došlo mnohdy stejným způsobem ke vzniku synonymních trojic. Uveďme například *ask/question/interrogate*, *fire/flame/conflagration* nebo *fear/terror/trepidation*. První slovo ve trojici je vždy anglosaského původu, druhé francouzského a třetí přímo latinského.³² Obecně se dá říci, že původní anglosaské výrazy patří dnes spíše do rejstříku každodenní mluvy, zatímco ty francouzské jsou považovány za knižní nebo básnické a ty latinské v sobě nesou konotace učenosti, ať už skutečné nebo předstírané.

2.5 Srovnání textu

Na následujícím úryvku Matoušova evangelia (tentokrát z Wycliffovy bible) se opět pokusím ilustrovat výše uvedené jevy. Latinismy v anglickém textu jsou podtrženy. Ty, jejichž etymologie bude dále rozvinuta, jsou dále označeny spodním indexem, stejně jako jejich ekvivalenty v latinském textu.

---

³¹ BAUGH a CABLE, s. 176.

³² Tamtéž, s. 182.

[18] But the <u>generacioun</u> _i of <u>Crist</u> was thus. Whanne Marie, the modir of Jhesu, was spousid to Joseph, bifore thei camen togidere, she was foundun hauynge of the Hooli Goost in the wombe.	[18] Christi autem generatio _i sic erat: cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent inventa est in utero habens de Spiritu Sancto.
[19] And Joseph, hir hosebonde, for he was riytful, and wolde not <u>puplische</u> _{ii} hir, he wolde <u>priueli</u> _{iii} haue left hir.	[19] Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere _{ii} , voluit occulte _{iii} dimittere eam.
[20] But while he thouyte thes thingis, lo! the <u>aungel</u> _{iv} of the Lord <u>apperide</u> _v `in sleep to hym, and seide, Joseph, the sone of Dauid, nyle thou drede to take Marie, thi wijf; for that thing that is borun in hir is of the Hooli Goost.	[20] Haec autem eo cogitante, ecce angelus _{iv} Domini apparuit _v in somnis ei, dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est.
[21] And she shal bere a sone, and thou shalt clepe his name Jhesus; for he schal make his <u>puple</u> _{vi} saaf fro her synnes.	[21] Pariet autem filium: et vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum _{vi} suum a peccatis eorum.
[22] For al this thing was don, that it schulde be fulfillid, that was seid of the Lord bi a <u>prophete</u> _{vii} , seiyng, Lo!	[22] Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam _{vii} dicentem:
[23] a <u>virgyn</u> _{viii} shal haue in wombe, and she schal bere a sone, and thei schulen clepe his name Emanuel, that is to seie, God with us.	[23] Ecce virgo _{viii} in utero habebit, et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.
[24] And Joseph roos fro sleepe, and dide as the <u>aungel</u> of the Lord <u>comaundide</u> _{ix} hym, and took Marie, his wijf;	[24] Exsurgens autem Joseph a somno, fecit sicut praecepit _{ix} ei angelus Domini, et accepit conjugem suam.
[25] and he knew her not, til she hadde borun her firste bigete sone, and clepide his name Jhesus. ³³	[25] Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: et vocavit nomen ejus Jesum. ³⁴

³³ STUDY LIGHT (2023). *Wycliffe Bible*. Citováno 2. dubna 2023. Dostupné z: <https://www.studylight.org/bible/eng/wyc/matthew/1.html>

³⁴ BIBLE GATEWAY (2023). *Biblia Sacra Vulgata*. Citováno 10. března 2023. Dostupné z: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthaeus+1&version=VULGATE>

- (i) *generacioun* („zrození“) < anglonormanské a středofrancouzské *generacioun* < latinské *generātiō*
- (ii) *puplische* („zveřejnit“) < derivace stredoanglického *publycque* („veřejný“) < anglonormanské a středofrancouzské *public* < latinské *pūblicus*³⁵
- (iii) *priueli* („skrytě, soukromě“) < derivace stredoanglického *priue* („skrytý, soukromý“) < starofrancouzské *privé* < latinské *privātus*³⁶
- (iv) *aungel* („anděl“) < staroanglické *engyl* < latinské *angelus*
- (v) *appere* („zjevit se“) < starofrancouzské *apareir* < latinské *appārēre*
- (vi) *puple* („lid“) < anglonormanské a středofrancouzské *pople* < latinské *populus*
- (vii) *prophete* („prorok“) < staroanglické *propheta* < latinské *prophēta*
- (viii) *virgin* („panna“) < anglonormanské *virgine* < latinské *virgo*
- (ix) *comaund* („přikázat“) < starofrancouzské *cumander* < pozdně latinské *commandāre*³⁷

Ve srovnání se staroanglickým překladem totožného výchozího textu obsahuje stredoanglická verze mnohem více latinismů (jedenáct oproti dvěma) napříč větším množstvím slovních druhů. I tam, kde se Wycliffe ve svém překladu vyhnul původnímu latinskému výrazu, využil často latinismy jiné, například v případě *praecepit*, které přeložil slovem *comaundide*. Obecně můžeme latinismy v tomto textu rozdělit do tří skupin: výrazy, které se dochovaly z dob staré angličtiny (např. *aungel*, *propheta*), výpůjčky z francouzštiny (např. *generacioun*) a derivace francouzských výpůjček. Právě tato poslední skupina ukazuje, do jaké míry latinismy ve střední angličtině zdomácněly. Je sice pravda, že k něčemu podobnému docházelo i v případě staré angličtiny s anglicko-latinskými hybridy (viz kapitola 1.3), avšak proces derivace (například z adjektiva *publycque* na sloveso *puplische*) naznačuje vyšší asimilaci výrazu než tvorba kompozit.

2.6 Celkové zhodnocení

V letech 1150-1500 zaznamenala angličtina bezprecedentní změny zejména vlivem kulturní a politické nadvlády Normanů. Právě přes anglonormanštinu se do angličtiny dostalo obrovské množství latinských výrazů především v oblasti politiky, práva, medicíny a umění. V oblasti

³⁵ V latinském textu bylo použito *traducere* („odhalit, zveřejnit“). V dnešní angličtině existuje i z něj odvozené sloveso *traduct*, které mělo původně podobný význam, avšak dnes se vyskytuje téměř výhradně ve významu „pomluvit“.

³⁶ Ve zdrojovém textu *occulte* („tajně, skrytě“).

³⁷ Ve zdrojovém textu *praecipere* („přikázat“).

křesťanské liturgie také došlo k přílivu nových výrazů, tentokrát však přímo z latiny, a to převážně díky práci Johna Wycliffa. Poprvé si můžeme všimnout výraznější asimilace latinských slov, jelikož se kromě hybridních kompozit začaly vyskytovat i derivace cizích termínů. Celkově je podíl latinismů ve středoanglickém lexiku znatelně významnější, než tomu bylo ve staré angličtině. K hojnějšímu přejímání nejspíš přispěla zvýšená analytičnost střední angličtiny.

3. Raná moderní angličtina – 1500 - 1650

Vztah mezi latinou a angličtinou byl v 16. století velmi komplikovaný. Na jednu stranu angličtina opět získávala na prestiži díky vynálezu knihtisku a rozšíření vzdělanosti i mezi nižšími společenskými vrstvami. Na stranu druhou měla latina stále velmi silnou tradici jako jazyk učenosti a díky zvýšenému zájmu o kulturu a literaturu antiky v období renesance byla v určitém ohledu ještě relevantnější než dříve.

3.1 Vzestup angličtiny

Když byly knihy poměrně luxusními předměty vlastněnými téměř výlučně církví (která četla latinsky) a šlechtou (která četla francouzsky), nebyla po anglicky psaných knihách velká poptávka. To samozřejmě neznamená, že by anglicky psané knihy neexistovaly, ale nebylo jich zjevně dost na to, aby se díky literatuře jazyk nějak ujednotil. Proto se také střední angličtina vyznačuje velkou rozmanitostí co se pravopisu týče. Jakmile se však s vynálezem knihtisku knihy staly dostupnými i nižším společenským vrstvám, poptávka po literatuře psané jazykem, kterému všichni rozuměli, musela být značná. Počet anglických titulů uvedených v Anglii v 16. a 17. století se odhaduje na více než 20 000.³⁸ Jak bylo zmíněno, se vzestupem zájmu o antiku „posílila“ i latina. Avšak žízeň po všem řeckém a římském nebyla omezena na ty, kdo ovládali klasické jazyky. Poprvé tedy vznikaly překlady klasických autorů, od Caesara přes Livia a Sallustia po Tacita až k Senekovi a Marku Aureliovi. Překladaelé se samozřejmě museli potýkat s množstvím slov, která v angličtině (alespoň dle jejich mínění) neměla vhodný ekvivalent. Jako příklad uveďme známý úvod Caesarových Zápisků o válce galské přeložený Arthurem Goldingem (1536-1606).

All Gallia is <u>deuided</u> _i into thre <u>partes</u> _{ii} : Of the whiche, one is <u>inhabited</u> _{iii} by y ^e Belgies. An other by the Aquitanes, and the .iii. by them who in their tounge are called Celtes, and in our Galles.	Gallia est omnis <u>divisa</u> _i in <u>partes</u> _{ii} tres, quarum unam <u>incolunt</u> _{iii} Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur.
All theis <u>dyffer</u> _{iv} eache from other in <u>Language</u> _v , <u>Customes</u> _{vi} , and Lawes. The ryuer of Geronde <u>deuideth</u> the Celtes from	Hi omnes <u>lingua</u> _v , <u>instituti</u> _{vi} , <u>legibus</u> inter se <u>differunt</u> _{iv} . Gallos ab Aquitanis <u>Garumna flumen</u> , a Belgis <u>Matrona et Sequana</u> dividit.

³⁸ BAUGH a CABLE, s. 199.

the Aquitanes: and the riuers of Seane and Marne do <u>deuide</u> them from the Belgies.	
Of all theis, the Belgies be moste <u>puissante</u> , as they whiche are furthest <u>distant</u> ^{vii} from the <u>delycatenes</u> ^{viii} and <u>ciuilitie</u> ^{ix} of the <u>Prouince</u> ^x , and vnto whom is little or no resort of <u>marchautes</u> ^{xi} , to bringe in thynges that might <u>effeminate</u> ^{xii} their mindes. Besides that, they border vpon the Germanes, <u>inhabitinge</u> beyonde the Riuer of Rhyne, with whom they be at <u>continuall</u> ^{xiii} warre. ³⁹	Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu ^{viii} atque humanitate ^{ix} provinciae ^x longissime absunt ^{vii} , minimeque ad eos mercatores ^{xi} saepe commeant atque ea quae ad effeminandos ^{xii} animos pertinent important, proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter ^{xiii} bellum gerunt. ⁴⁰

- (i) *deuide* („rozdělit“) < středoanglické *divyde* < latinské *dividere*
- (ii) *part*⁴¹ („část“) < latinské *pars*
- (iii) *inhabit* („obývat“) < starofrancouzské *enhabiter*⁴² < latinské *inhabitāre*⁴³
- (iv) *dyffer* („lišit se“) < latinské *differre*⁴⁴
- (v) *language* („jazyk, řeč“) < anglonormanské *lang* + sufix *-age* < latinské *lingua*
- (vi) *custom* („zvyk, obyčej“) < anglonormanské *costume* < latinské *consuētūdō*⁴⁵
- (vii) *distant* („vzdálený“) < latinské *distāns*
- (viii) *delycatenes* („příjemnost“) < derivace anglického *delycat*⁴⁶ („příjemný“) < latinské *dēlicātus*
- (ix) *ciuilitie* („slušnost“) < latinské *cīvilitās*⁴⁷
- (x) *prouince* („provincie“) < anglonormanské *pruvince* < latinské *prōvincia*
- (xi) *marchaunt* („obchodník“) < anglonormanské *marchand* < latinské *mercātor*
- (xii) *effeminate* („učinit zženštilým“) < latinské *effēmināre*

³⁹ EARLY ENGLISH BOOKS (2023). *The First Booke of Caius Iulius Caesars Cōmentaries of the warres in Gallia*. Citováno 21. dubna 2023. Dostupné z:

<https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A17521.0001.001/1:5?rgn=div1;view=fulltext>

⁴⁰ THE LATIN LIBRARY (2023). *C. Iulii Caesaris Commentatitotum de Bello Gallico Liber Primus*. Citováno 21. dubna 2023. Dostupné z: <http://www.thelatinlibrary.com/caesar/gallic/gall1.shtml>

⁴¹ Přejato ve stejné podobě už ve staré angličtině.

⁴² Pravděpodobně přes anglonormanštinu.

⁴³ Ve zdrojovém textu *incolere*.

⁴⁴ Pravděpodobně posíleno středo- a starofrancouzským *defferer*.

⁴⁵ Ve zdrojovém textu *īnstitūtum*.

⁴⁶ Dnes nalezneme *delicate* spíše ve významu „jemný“ či „drobný“.

⁴⁷ Také z francouzského *civilité*. První využití tohoto slova je však ve Wycliffově bibli, kde odpovídá latinskému *cīvilitās*. Je tedy pravděpodobné, že latina byla dřívějším zdrojem.

(xiii) *continuall* („stálý, ustavičný“) < starofrancouzské *continuel* < latinské *continuus*⁴⁸

Podobně jako Wycliffe v případě svého překladu bible, i Golding často ve svém překladu sáhl po latinském výrazu i tam, kde nepoužil obdobu toho původního. Například při překladu slova *īnstitūtum* využil *custom*, které je samo latinismem. Za tímto rozhodnutím nejspíše stojí významový posun, kterým si prošlo *īnstitūtum*, když bylo přejato do angličtiny. *Institute* totiž objevíme spíše ve významu „společnost“ nebo „organizace“. Přesto v mnoha případech použil spíše pouze „poangličtěnou“ obdobu původního latinského výrazu. Je možné, že šlo pouze o osobní preferenci překladatele, ale vzhledem k tomu, jaké názory panovaly mezi tehdejšími učenici se mohlo jednat i o vědomou snahu obohatit angličtinu a latinské výrazy. Zmíňme také, že anglický překlad je oproti výchozímu textu viditelně delší (132 slov oproti 79). To můžeme považovat za velmi dobrý příklad analytičnosti angličtiny oproti syntetičnosti latiny. Tento rozdíl nebyl tak patrný v předchozích uvedených textech, protože se jednalo o latinu 4. století, která byla méně syntetická než klasická latina z doby Caesarovy.

3.2 Purismus, preskriptivismus a latinský ideál

Po prudkém vývoji angličtiny v letech 1150 – 1500 panoval u učené veřejnosti názor, že jazyk je třeba jaksi „napravit“. Na rozdíl od svých českých obrozeneckých protějšků, kteří se pokoušeli češtinu zbavit téměř veškerých cizích prvků, se jazykoví puristé v Anglii obraceli ke klasické latině jako k ideálu jazyka takřka daného shůry ve své nejdokonalejší podobě.⁴⁹ Tento názor byl rozšířený navzdory tomu, že latina sama prošla bouřlivým vývojem, než se z dosud ne zcela jasných důvodů přestala vyvíjet v průběhu prvního století př. n l.⁵⁰

V 16. století tudíž k přejímání latinských výrazů nedocházelo tolik kvůli potřebě přeložit slova, která v angličtině do té doby neexistovala, jako tomu bylo v případě staré a střední angličtiny. Stála na něm spíše vědomá snaha učenců jazyk obohatit a přiblížit ho pomyslnému latinskému ideálu. Zdá se, že ti, kdo uvedli do angličtiny nová slova, na to byli náležitě hrdí, a proto v některých případech můžeme přesně určit, který autor poprvé použil který výraz. Siru Thomasi Morovi vděčíme například za:⁵¹

---

⁴⁸ Ve zdrojovém textu vyjádřeno pomocí adverbia *continenter*.

⁴⁹ Tato idealizace došla tak daleko, že ani středověká latina nespĺňovala náročné požadavky a latinsky píšící autoři se pokoušeli o návrat k jazyku Cicerona. (Baugh a Cable, s. 204)

⁵⁰ LEONHARDT, Jürgen a Kenneth KRONENBERG: *Latin: Story of a World Language*. Cambridge (Massachusetts) 2013, s. 58.

⁵¹ BAUGH a CABLE, s. 226-227.

tabulka 3.a

latina	angličtina	čeština
absurditas	absurdity	absurdita
anticipāre (part. pf. pas. <i>anticipātum</i>)	anticipate	očekávat
combūstibilis	combustible	hořlavý
comprehensibilis	comprehensible	jasný, srozumitelný
contrādictōrius	contradictory	rozporuplný, protichůdný
dēnūntiātiō (ak. sg. <i>dēnūntiātiōnem</i>)	denunciation	udání
dissipāre (part. pf. pas. <i>dissipātum</i>)	dissipate	rozplynout se
exigere (part. pf. pas. <i>exactum</i>)	exact	vyžádat, vymoci
exaggerāre (part. pf. pas. <i>exaggerātum</i>)	exaggerate	přehánět
facere (part. pf. pas. <i>factum</i>)	fact	fakt, skutečnost
implācābilis	implacable	nesmiřitelný
incorporeus	incorporeal	přízračný, éterický, dosl. „beztělný“
indifferentia	indifference	nezájem, lhostejnost
necessitare (part. pf. pas. <i>necessitātum</i>)	necessitate	vyžadovat
obstructiō	obstruction	překážka

Sir Thomas Elyot zase uvedl:⁵²

tabulka 3.b

accommodāre (part. pf. pas. <i>accommodātum</i>)	accommodate	přizpůsobit se (komu)
analogia	analogy	analogie

⁵² BAUGH a CABLE, s. 227.

animāre (part. pf. pas. <i>animātum</i>)	animate	oživit
beneficentia	beneficence	dobročinnost
excerpere	excerpt	výňatek
extermināre (part. pf. pas. <i>exterminātum</i>)	exterminate	vyhubit
frūgālītās	frugality	střídmost
īnfrequēns	infrequent	zřídka
irritāre (part. pf. pas. <i>irritātum</i>)	irritate	dráždit
modestia	modesty	skromnost, cudnost

Nedá se ale říci, že by tehdejší akademická obec tvořila v tomto ohledu názorově homogenní celek. Vedlo se mnoho sporů o to, zda jsou ku prospěchu všechny latinismy, nebo jen některé, nebo jestli jsou spíše na škodu. Jedním z kritiků přílišného přejímání byl Thomas Wilson, který ve své knize *Arte of Rhetorique* (jejíž název paradoxně obsahuje pouze jedno nelatinské slovo) uvádí jako negativní příklad následující dopis:

Pondering, expending, and revoluting with my selfe, your ingent affabilitie, and ingenious capacity for mundaine affaires: I cannot but celebrate, & extol your magnifical dexteritie above all other. For how could you have adepted such illustrate prerogative, and dominicall superioritie, if the fecunditie of your ingenie had not been so fertile and wonderfull pregnant. Now therefore being accersited to such splendente renoume and dignitie splendidious: I doubt not but you will adjuvate such poore adnichilate orphanes, as whilome ware condisciples with you, and of antique familiaritie in Lincolneshire. Among whom I being a scholasticall parlion, obtestate your sublimitie, to extoll mine infirmitie. There is a Sacerdotall dignitie in my native Countrey, contiguate to me, where I now contemplate: which your worshipfull benignitie could sone impetrate for mee, if it would like you to extend your sedules, and collaude me in them to the right honourable Lord Chauncellor, or rather Archgrammacian of Englande. You know my literature, you knowe the pastorall promotion. I obtestate your clemencie, to invigilate thus much for me, according to my confidence, and as you knowe my

condigne merites for such a compendious living. But now I relinquish to fatigate your intelligence, with any more frivolous verbositie, and therefore he that rules the climates, be evermore your beautreux, your fortresse, and your bulwarke.
Amen.

Zda byl tento dopis Wilsonův výmysl, nebo jestli ho onen muž z Lincolnshiru skutečně napsal, se asi už nedozvíme. Pravdou však zůstává, že mnoho latinismů v tomto textu (které jsou pro naše potřeby podtržené) bylo již ve Wilsonově době považováno za obskurní a běžnému člověku nesrozumitelné. Baugh a Cable uvádějí, že třicet z celkových třiasmdesáti původem latinských slov v anglickém lexiku před rokem 1500 ještě nebylo.⁵³

3.3 Odmítnutá slova

Do angličtiny se v 16. století dostalo obrovské množství latinismů, protože však některé nebyly ani nezbytné, ani populární, velká část z nich postrádala životaschopnost. Krom slov, která se neujala vůbec, můžeme také v rané moderní angličtině pozorovat slova, která byla sice ve své době populární, ale dodnes se nedochovala ani ve vzácných případech.⁵⁴

tabulka 3.e

latina	angličtina	čeština
dēruncināre	deruncinate	plít
adminiculatio	adminiculation	pomoc
illecebrōsus	illecebrous	atraktivní, lákavý
expedīre	expede	dosáhnout něčeho
cohibēre	cohibit	omezit
exsiccāre	exsiccate	vysušit
consōlārī	consolate	utěšit

⁵³ BAUGH a CABLE, s. 218.

⁵⁴ Tamtéž, s. 223.

3.4 Stopy latiny v ortografii

Anglická ortografie je notoricky komplikovaná. Je tedy těžké uvěřit, že bývala ještě komplikovanější. Jak uvádějí Baugh a Cable: „Nešlo jen o to, že by anglická ortografie byla špatná, protože špatná je dodnes“.⁵⁵ Jak již bylo uvedeno výše, střední angličtina byla co se pravopisu týče neuvěřitelně rozmanitá, a tento fenomén se v trochu nižší míře přenesl i do rané moderní angličtiny. Nesrovnalosti v ortografii přetrvávaly například v podobě dávných chyb normanských písařů, kteří dostatečně neovládali jazyk, kterým psali.

Co nadále prohlubovalo propast mezi písmem a výslovností však bylo i to, že pravopis některých slov se ustálil, zatímco mluvený jazyk se nadále vyvíjel. Výsledkem bylo velké množství hlásek, které se nevyslovovaly, přestože v písemné podobě byly přítomny. Téměř všechny takové případy lze vysvětlit etymologií příslušného slova. Například grafém *b* ve slově *doubt* („pochybovat“) neoznačuje v angličtině žádný slyšitelný zvuk, avšak v jeho latinském předku *dubitāre* jej slyšíme jasně. Podobným případem je slovo *subtle*, které podobně pochází z latinského *subtilis*. Zde je diskutabilní, nakolik byla hláska *b* vyslovována i v latině, jelikož vlivem regresivní asimilace by nejspíš zůstala nevyslovena, vyjma případů, kdy by mluvčí úmyslně velmi výrazně artikuloval. Proč tedy v latinské ortografii zůstala? Důvodem může být větší transparentnost významu prefixu *sub-*, než v pozdější anglické verzi. Slovo *subtle* bylo vskutku v angličtině natolik asimilováno, že většina mluvčích by si nejspíš ani neuvědomila, že se o prefix jedná.

Dalším častým „přebytečným“ grafémem je *c*, například ve slovech *science* („věda“, lat. *scientia*) nebo *muscle* („sval“, lat. *musculus*). Právě absencí jeho výslovnosti můžeme poměrně s jistotou určit, že tato slova se do angličtiny dostala až ve středověku a později. Výslovnost tohoto grafému jako /ts/ popřípadě /s/, které by umožnilo jeho progresivní asimilaci vlivem předcházejícího /s/, se totiž v klasické latině nevyskytovala. Grafém *c* označoval výhradně foném /k/. *Scientia* se tedy vyslovovalo jako [skientia]. Velký rozdíl v místě artikulace mezi /s/ a /k/ (alveolární výběžek v případě prvním a měkké patro v druhém) by asimilaci v žádném případě neumožňoval.

Elizi počátečního *h* ve slovech *honesty* („slušnost“, lat. *honestās*), *honour* („čest“, lat. *honor*), *hour* („hodina“, lat. *hōra*) nebo *heir* („dědic“, lat. *hērēs*) však můžeme vysledovat až do klasické latiny, kde byla podle všeho poměrně běžná. Jako příklad můžeme uvést Catullovu

---

⁵⁵ BAUGH a CABLE, s. 206.

Carmen 65, ve které najdeme cognomen Quinta Hortensia Hortala zapsané jako „Ortalus“.⁵⁶ Zápis počátečního *h* byl tedy do určité míry redundantní i v latině. Tento fakt je v mírném rozporu s názorem anglických učenců 16. a 17. století, kteří se i v oblasti ortografie obraceli k latině jako ke vzoru pravidelnosti. Samozřejmě ve srovnání s chaosem, který vládl v ortografii raně moderní angličtiny je tiché počáteční *h* vskutku zanedbatelné, jedná se ale o další důkaz toho, že přílišná idealizace latiny ve srovnání s angličtinou nebyla a není na místě.

Ve slovech jako *autumn* („podzim“, lat. *autumnus*), *column* („sloup“, lat. *columna*), *hymn* („hymnus“, lat. *hymnus*) nebo *solemn* („vážený, slavnostní“, lat. *sōlemnis*) přetrvává v ortografii koncové *n*. Během procesu asimilace do angličtiny totiž tato slova přišla o rodovou koncovku, která by výslovnost fonému /n/ umožnila. Například ve slově *autumnus* je /n/ vysloveno poměrně jasně, po ztrátě rodového sufixu *-us* (proces, který byl typický při přejímání latinských substantiv, viz např. tabulka 1.b) však opět došlo k elizi. V případě slov jako *damn* („zatrátit“, lat. *damnāre*) se jedná o podobný proces, pouze se ztrátou kmenové samohlásky a infinitivního sufixu *-re*.

3.5 Opětovné výpůjčky

Podobně jako v případě střední angličtiny, kdy vznikaly synonymní dvojice následkem koexistence domácího výrazu a jeho latinského ekvivalentu, i v raně moderní angličtině docházelo ke zdvojování slov. Tentokrát však jsou dvojice tvořeny výhradně latinismy, z nichž jeden se dostal do angličtiny přímo a ten druhý přes francouzštinu. Jedná se o podobný jev, který byl zmíněn u staré angličtiny na příkladu slov *Latin* a *Laeden* (viz kapitola 1.3), která byla sice obě převzata přímo, avšak s časovým odstupem. Uveďme například slova *fact* („fakt, skutečnost“) a *feat* („počin, skutek“). Obě odvozují svůj původ od latinského *factum*, avšak zatímco *fact* se do angličtiny dostalo přímo, *feat* přešlo přes francouzské *fait*. Další takovou dvojicí je *destruct*⁵⁷ a *destroy*. Obě mají význam „zničit“, přičemž je ale *destruct* odvozeno od latinského *destructum* a *destroy* pochází přes francouzské *destruire* z infinitivního tvaru *destruere*. O stejný jev se jedná u slov *construct/construe* a *prejudicate/prejudge*. Obecným pravidlem se zdá být, že je-li anglické slovo odvozeno od latinského participia, jedná se o přímou výpůjčku, zatímco pokud je tvar podobnější infinitivu či indikativu přítomného času, musel projít francouzštinou. Není zcela jasné, proč angličtina 15. a 16. století preferovala participia

---

⁵⁶ THE LATIN LIBRARY (2023). C. Valerius Calullus. Citováno 3. května 2023. Dostupné z: <https://www.thelatinlibrary.com/catullus.shtml#65>

⁵⁷ V dnešní angličtině vzácné, najdeme jej téměř výhradně v kompozitu *self-destruct* („zničit sebe sama“).

oproti jiným slovesným tvarům (jak tomu bylo v případě francouzštiny ale i dřívější angličtiny). Odvození od participia je však považováno za nejběžnější způsob přejímání sloves z latiny.⁵⁸

3.6 Srovnání textu

V následující sekci opět porovnáám anglický a latinský překlad Matoušova evangelia. Anglický text pochází z tzv. Tyndaleovy bible, překladu pořízeného v první polovině 16. století Williamem Tyndalem. Na rozdíl od úryvků uvedených v předchozích kapitolách se nejedná o překlad z latiny, nýbrž z původní řečtiny.

<p>[18] The byrth of <u>Christ</u> was on thys wyse: When his mother Mary was <u>maried</u>_i to Ioseph before they came together, she was foude with chylde by ye holy goost.</p>	<p>[18] Christi autem generatio sic erat: cum esset desponsata_i mater ejus Maria Ioseph, antequam convenirent inventa est in utero habens de Spiritu Sancto.</p>
<p>[19] But Ioseph her hussbande was a <u>perfect</u>_{ii} man, and wolde not bringe her to shame, but was mynded to put her awaie <u>secretely</u>_{iii}.</p>	<p>[19] Ioseph autem vir ejus cum esset justus_{ii}, et nollet eam traducere, voluit occulte_{iii} dimittere eam.</p>
<p>[20] Neuertheles whyle he thus thought, beholde, the <u>angell</u> of the LORDE <u>appered</u> vnto him in a dreame, saynge: Ioseph thou sonne of David, feare not to take vnto the Mary thy wyfe. For that which is <u>coceaued</u>_{iv} in her, is of ye holy goost.</p>	<p>[20] Haec autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens: Ioseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est_{iv}, de Spiritu Sancto est.</p>
<p>[21] She shall brynge forth a sonne, and thou shalt call his name Iesus. For he shall <u>saue</u>_v his <u>people</u> from their synnes.</p>	<p>[21] Pariet autem filium: et vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim <u>salvum faciet</u>_v populum suum a peccatis eorum.</p>
<p>[22] All this was done, yt the thinge might, be fulfilled, which was spoken of the LORDE by the <u>Prophet</u>, saynge:</p>	<p>[22] Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem:</p>
<p>[23] Beholde, a mayde shall be with chylde, and shall brynge forth a sonne, and they</p>	<p>[23] Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum_{vi} Nobiscum Deus.</p>

⁵⁸ BARBER, Charles: *Early Modern English*. 2. vyd. Edinburgh 1997, s. 226.

shall call his name Emanuel, which is by <u>interpretacion</u> ^{vi} , God wt vs.	
[24] Now whan Ioseph awoke out of slepe he did as the <u>angell</u> of ye LORDE bade hym, and toke his wyfe vnto hym,	[24] Exsurgens autem Ioseph a somno, fecit sicut praecepit ei angelus Domini, et accepit conjugem suam.
[25] and knewe her not, tyll she had brought forth hir fyrst borne sonne, and called his name Iesus.	[25] Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: et vocavit nomen ejus Jesum.

- (i) *mary* („oženit se, vdát se“) < anglonormanské *marier* < latinské *marītāre*
- (ii) *perfect* („ctonstný“⁵⁹) < anglonormanské *parfit* < latinské *perfectus*
- (iii) *secretely* („tajně“) < derivace anglického *secret* („tajný, utajený“) < francouzské *secret* < latinské *sēcrētum*
- (iv) *coceaue* („ukrýt“) < anglonormanské *conceler* < latinské *concelāre*
- (v) *saue* („spasit“) < anglonormanské *saver* < latinské *salvare*
- (vi) *interpretacion* („překlad, výklad“) < derivace anglického *interpret* („překládat, vykládat“) < latinské *interpretārī*

V tomto úryvku nalezneme méně latinismů než v obdobném z Wycliffovy bible. Vzhledem k velmi omezené velikosti našeho vzorku nemůžeme vyvozovat nějakou obecnou tendenci, avšak vezmeme-li v úvahu výše zmíněné skutečnosti, dalo by se menší množství latinismů vysvětlit snahou některých jazykovědců oprostít angličtinu od přílišných cizích vlivů. Roli však možná hrál i fakt, že se jedná o překlad z řečtiny, nikoli z latiny a překladatel by tedy neměl tendenci přejímat latinismy ze zdrojového textu.

3.7 Celkové zhodnocení

V 16. století se poprvé setkáváme s výraznějším cíleným a vědomým přejímáním latinských výrazů. Renesanční fascinace antickým světem způsobila, že se na angličtině opět začala podepisovat klasická latina. Přestože z obrovského množství latinských výpůjček, kterými byla v této době latina vědomě obohacena, se značné množství nedochovalo dodnes, vdčíme tehdejším jazykovědcům a autorům za nezanedbatelný korpus abstraktních výrazů. Z této doby také pochází značné množství synonymních nebo téměř synonymních dvojic vzniklých

⁵⁹ V dnešní angličtině spíše ve významu „dokonalý“.

následkem opětovné výpůjčky téhož latinského slova. Díky ustálení anglické ortografie také můžeme pozorovat stopy, které zanechala latina v této oblasti, zejména v podobě nevyslovených souhlásek.

4. Moderní angličtina – 1650 – 1800

Pozdní 17. a 18. století lze charakterizovat pátráním po určité stabilitě, jak z hlediska jazykového, tak společenského. Britskými ostrovy otřásl hned několik krizí, v neposlední řadě Anglická občanská válka, zavedení republiky a Cromwellova protektorátu a následná restaurace Karla II. Mezi učenou veřejností se tedy v takovéto atmosféře pochopitelně objevil názor, že rozdmýchávání jakékoli kontroverze a zavádění novot není na místě. Na úrovni jazyka se projevil zvýšenými snahami o kodifikaci angličtiny. Začal převládat názor, že angličtina je nedokonalá až barbarská⁶⁰ a je třeba ji ustálit a dát jí jasná pravidla. Z pohledu této práce se nejedná o období příliš relevantní. Anglické lexikum zůstalo z větší části stejné jako v předcházejícím století. Přesto se latina na angličtině podepsala i v této době, a proto považují za vhodné věnovat jí alespoň krátkou kapitulu.

4.1 Latinská gramatika jako vzor

Po dřívějších snahách o obohacení anglického lexika se zraky učené veřejnosti upřely na gramatiku a, jak s mírnou hyperbolou uvádějí Baugh a Cable, „zjistilo se, že angličtina žádnou gramatiku nemá“.⁶¹ Na rozdíl od klasických jazyků, u kterých měli jazykovědci naprosto jasné, co je gramatické a co ne, angličtina takto kodifikována nebyla. Zdá se, že ve své nestálé době se snažili nalézt stabilitu alespoň v jazyce. Takovéto snahy nebyly ojedinělé. Naopak, rozdělení jazyka na neměnný (nebo alespoň pomalu se měnící) kodifikovaný spisovný standard a hovorovou mluvu můžeme pozorovat napříč evropskou historií. Jedním ze starších příkladů je latina samotná. Literární latina takřka „zamrzla“ v době Cicerona, zatímco každodenní mluvená latina se nerušeně vyvíjela dále a časem dala vzniknout románským jazykům. I v případě češtiny však máme kodifikovanou spisovnou češtinu spravovanou Ústavem pro jazyk český, která je často docela vzdálena každodenní mluvě většiny obyvatelstva. Zdá se tedy, že snahy anglických jazykovědců nebyly ojedinělé, naopak, jednalo se o univerzální proces probíhající napříč národními jazyky Evropy.

Podobně jako při obohacování lexika, které bylo zmíněno v rámci předchozí kapitoly, latina opět posloužila angličtině jako vzor, tentokrát ne z hlediska lexikálního, nýbrž gramatického. Nově sepsané anglické gramatiky byly založeny na latině, a to včetně terminologie.⁶² Tato volba však nebyla příliš šťastná a z dnešního hlediska možná přinesla angličtině více zmatku

---

⁶⁰ BAUGH a CABLE, s. 251

⁶¹ Tamtéž, s. 250

⁶² ALGEO, s. 159

nežli stability. Úspěšně aplikovat gramatiku jazyka tak syntetického, jako je latina, na jazyk tak analytický, jako je angličtina, je totiž takřka nemožné. Dodnes se v angličtině můžeme setkat s pravidly, která existují pouze proto, že se vyskytují v latině. Například dvojitá negace je ve většině dialektů angličtiny považována za negramatickou. Původ této zásady však najdeme až v 18. století, konkrétně u biskupa Roberta Lowtha (1710 - 1787), který napsal, že „dvě negace se v angličtině zničí navzájem, nebo se rovnají pozitivní konstrukci“. Jak ale uvádí Algeo, mnoho autorů před i po Lowthovi dvojitě (nebo i mnohočetně) negace používalo, včetně například Chaucera.⁶³ Je tedy zcela možné, že Lowthovo odsouzení dvojitě negace vycházelo z jeho idealizace latinské gramatiky, která vskutku neumožňuje využití dvojitě negace takovým způsobem, aby výsledná konstrukce zůstala negativní. Lowth by předním představitelem preskriptivní gramatiky. Angličtinu své doby považoval za jazyk velmi nedokonalý, který „se proviňuje proti téměř všem oblastem gramatiky“, a byl toho názoru, že většina autorů se dopouštěla nepřijatelných gramatických chyb.⁶⁴

Dalším podobným pravidlem je zákaz tzv. dělení infinitivu, který Steven Pinker dokonce označil za „strašáka současné preskriptivní gramatiky“.⁶⁵ Infinitivní tvar se v angličtině skládá z partikule *to* a tzv. holého infinitivu, který má tvar totožný s imperativem daného slovesa. Holým infinitivem slovesa *jít* by tedy bylo *go*, zatímco plným infinitivem je *to go*. Dělení infinitivu nastává při vložení slova či fráze mezi partikuli a holý infinitiv (např. *to very quickly go*, „jít velmi rychle“). Analytičnost anglického infinitivu tedy jeho dělení bez problémů umožňuje. Přesto chybnou analogií s latinou vznikla obecně rozšířená poučka, že se jedná o něco nepřijatelného. Latinský infinitiv totiž rozdělit nelze, ne proto, že by se jednalo o nějaký stylistický uzus, ale proto, že v latině se infinitiv tvoří synteticky připojením sufixu ke kořenu a kmenové samohlásce slovesa. Jedná se tedy o jediné slovo namísto anglických dvou.

Lowthův přístup, navzdory tomu, jak trvale se ve výše uvedených případech na angličtině podepsal, však nebyl zdaleka tak rozšířen, jak by se mohlo zdát. Názor, že klasické jazyky představují ideál, který je třeba napodobit, nebyl obecně uznáván. Například John Dryden a Samuel Johnson svůj vzor viděli spíše ve starších podobách angličtiny samotné než v cizích jazycích.⁶⁶ Problémem tedy nebyla jakási vrozená nedokonalost angličtiny, pouze její nestálost. Gramatikové se napříč celým 18. stoletím snažili najít způsob, jak tento nedostatek co nejlépe eliminovat. Řešením se zdálo být více přejímek z cizích jazyků i jejich eliminace, napodobení

---

⁶³ ALGEO, s. 160

⁶⁴ Tamtéž, s. 159

⁶⁵ PINKER, Steven: *The Language Instinct*. 1995, s. 373-374.

⁶⁶ BAUGH a CABLE, s. 252.

latiny i odproštění se od jejího vlivu. I přes nejednotnost těchto snah musíme uznat, že angličtina opustila 18. století jako mnohem ustálenější jazyk, než jak do něj vešla.

5. Angličtina 19. - 21. století

V 19. a 20. století do určité míry pokračoval proces zpřístupnění angličtiny všem společenským vrstvám, který započal s vynálezem knihtisku. Krom toho, že díky gramatikům 18. století se nyní víceméně všichni shodli, co lze považovat za „správný“ jazyk, díky sociálním reformám, jako například omezení práce dětí a reformě vězeňského systému, byla ještě více setřena hranice mezi spodní a vrchní třídou. Zpřístupnění novin a pošty i finančně slabším jedincům dále přispělo k rozšíření standardizovaného jazyka.⁶⁷ Na jazyce samotném se ale nejvíce podepsal, a to především z lexikálního hlediska, rozvoj vědy a technologie. Oproti předcházejícím vlnám latinských výpůjček tedy už nebyla hlavním hybatelem církev, nýbrž věda, a to se velmi projevilo na sémantických okruzích, do kterých nové výrazy náleží.

5.1 Novolatinismy ve vědě

Snad poprvé v historii angličtiny dosáhla latinská část anglického lexika takové produktivity, že vznikaly neologismy složené výhradně z latinských morfémů. Časté byly také neologismy s řeckým základem, které byly následně přejaty do lékařské latiny a odtud do angličtiny, jako např. u slova *anemia* (dosl. „bezkrvnost“, z lat. *anaemia* z řec. *ἀναιμία*).

Začaly se také objevovat hybridní výrazy z latiny i řečtiny, ať už šlo o řecké sufixy připojené k latinskému kořenu, jako např. *apendicitis* („zánět slepého střeva“, z lat. *appendix* a řec. *-ιτις*), nebo o kompozita, kde byl latinský a řecký element zastoupen rovnoměrně, např. *carbohydrate* („uhlovodík“, z lat. *carbō* a řec. *ῥῆμα*). V rámci lékařské terminologie často nabyly (zejména řecké) morfémy nový význam, jako například výše uvedený sufix *-itis*, který v původní řečtině neměl lexikální význam, ale v lékařské terminologii značí zánět, sufix *-oma*, který získal lexikální význam nádoru, nebo *-osis* s významem nezánettivého poškození.⁶⁸

5.2 Latinské afixy

Některé latinské prefixy a sufixy v angličtině natolik zdomácněly, že jsou plně produktivní a lze je připojit i k domácím germánským kořenům. Díky prefixu *de-* se dnes může angličtina pyšnit takovými výrazy jako *defrost* („rozmrazit“), *dewax* („odvoskovat“), *deratize* („zbavit krys“), *debus* („vystoupit z autobusu“), *detrain* („vystoupit z vlaku“) a *deplane* („vystoupit z letadla“).⁶⁹ Dalšími častými prefixy latinského původu jsou:

---

⁶⁷ BAUGH a CABLE, s. 289

⁶⁸ MAREČKOVÁ, Elena a Hana REICOVÁ: *Úvod do lékařské terminologie*. 6. vyd. Brno 2013, s. 76.

⁶⁹ ALGEO, s. 234

tabulka 5.a

prefix	význam	příklad	příklad v češtině
ante-	před (ve významu prostorovém)	anteroom	předpokoj, předsíň
co-	spolu	cochairman	spolupředseda
dis-	od	disacknowledge	odmítnout uznat
extra-	mimo	extrabudgetary	mimorozpočtový
in-	v	insight	vhled, porozumění
pre-	před (ve významu časovém)	preview	náhled

Pro ilustraci produktivity těchto prefixů byla zvolena jako příklady pouze slova s nelatinskými kořeny. Nadprůměrně produktivní prefixy jako *non-*, *ex-* a *post-* vidíme častěji připojené ke kořenu pomlčkou, zejména ve výrazech, které nemají jako celek slovníkovou definici, ale přesto jsou gramatické a jejich význam je transparentní, např. *non-apology* (dosl. „ne-omluva“), *ex-jeweller* („bývalý klenotník“) nebo *post-holiday* („poprázdninový“).

Do podobné míry byly asimilovány i některé latinské sufixy. Celkově jsou však méně produktivní než latinské prefixy a často je nalezneme spíše ve spojení s kořeny, které jsou rovněž latinského původu, např. *-ous*⁷⁰ v *courageous* („odvážný“), *-al*⁷¹ v *national* („národní“) nebo *-ity*⁷² v *rapidity* („rychlost, prudkost“).⁷³ Výjimkou se zdá být sufix *-able*, který velmi často objevíme i u kořenů germánského původu, jako ve slovech *breakable* („rozbitný“) nebo *readable* („čitelný, čtivý“). Konkrétně ve 20. století však vznikaly neologismy spíše se sufixy anglosaskými než latinskými.⁷⁴

5.3 Srovnání textu

Přestože, jak již bylo zmíněno, od 19. století už k novému přejímání v oblasti křesťanské liturgie příliš nedocházelo, pro ilustraci jiných změn a srovnání s předchozími obdobími se opět

⁷⁰ V latině *-ōsus*.

⁷¹ V latině *-ālis*

⁷² V latině *-itās*.

⁷³ V takovýchto případech není vždy jasné, zda byla slova přejata jako celek z latiny nebo francouzštiny, nebo zda vznikla derivací až v samotné angličtině.

⁷⁴ BAUGH a CABLE, s. 297-298

vrátíme k Matoušovu evangeliu. Anglický text pochází z verze New International Version, která byla nejprodávanějším anglickým překladem bible roku 2022.⁷⁵

<p>[18] This is how the birth of Jesus the Messiah came about: His mother Mary was pledged to be <u>married</u> to Joseph, but before they came together, she was found to be <u>pregnant</u>ⁱⁱ through the Holy Spirit.</p>	<p>[18] Christi autem generatio sic erat: cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent inventa est in utero habensⁱⁱ de Spiritu Sancto.</p>
<p>[19] Because Joseph her husband was faithful to the law, and yet did not want to <u>expose</u>ⁱⁱⁱ her to <u>public disgrace</u>^{iv}, he had in mind to <u>divorce</u>^v her <u>quietly</u>^{vi}.</p>	<p>[19] Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducereⁱⁱⁱ, voluit occulte^{vi} dimittere^v eam.</p>
<p>[20] But after he had <u>considered</u>^{vii} this, an <u>angel</u> of the Lord <u>appeared</u> to him in a dream and said, “Joseph son of David, do not be afraid to take Mary home as your wife, because what is <u>conceived</u>^{viii} in her is from the Holy Spirit.</p>	<p>[20] Haec autem eo cogitante^{vii}, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum^{ix} est, de Spiritu Sancto est.</p>
<p>[21] She will give birth to a son, and you are to give him the name Jesus, because he will <u>save his people</u> from their sins.”</p>	<p>[21] Pariet autem filium: et vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.</p>
<p>[22] All this took place to fulfill what the Lord had said through the <u>prophet</u>:</p>	<p>[22] Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem:</p>
<p>[23] “The <u>virgin</u> will <u>conceive</u> and give birth to a son, and they will call him Immanuel” (which means “God with us”).</p>	<p>[23] Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.</p>
<p>[24] When Joseph woke up, he did what the <u>angel</u> of the Lord had <u>commanded</u> him and took Mary home as his wife.</p>	<p>[24] Exsurgens autem Joseph a somno, fecit sicut praecepit ei angelus Domini, et accepit conjugem suam.</p>

⁷⁵ CHRISTIAN BOOK EXPO (2023). *Bible Translations Bestsellers, Best of 2022*. Citováno 30. dubna 2023. Dostupné z: <https://christianbookexpo.com/bestseller/translations.php?id=BO22>

[25] But he did not <u>consummate</u> _{ix} their <u>marriage</u> until she gave birth to a son. And he gave him the name Jesus. ⁷⁶	[25] Et non cognoscebat _x eam donec peperit filium suum primogenitum: et vocavit nomen ejus Jesum.
--	---

- (i) *pregnant* („těhotná“) < anglonormanské *pregnant*⁷⁷ < latinské *praegnāns*
- (ii) *expose* („odhalit“) < francouzské *exposer* < latinské *expōnere*
- (iii) *disgrace* („zostudit“) < francouzské *disgracier* < italské *disgraziare*
- (iv) *divorce* („rozcítit se“) < francouzské *divorcer* < latinské *dīvortiāre*
- (v) *quietly* („ticho“) < derivace anglického *quiet* < anglonormanské *quiet* < latinské *quiētus*
- (vi) *consider* („zvažit, rozvážit“) < francouzské *considérer* < latinské *considerāre*
- (vii) *conceive* („počít“) < anglonormanské *conçaiver* < latinské *concipere*
- (viii) *consummate* („naplnit manželství“) < latinské *consummāre*

Většina latinismů v tomto textu byla do angličtiny přejata už za normanské vlády. Zajímavou odchylku od schématu „angličtina < francouzština < latina“ tvoří slovo *disgrace*, které bylo podle Oxford English Dictionary přejato přes francouzštinu z italského *disgraziare*. Tam nejspíše vzniklo z původně latinských morfémů *dis-* a *grātia*. Oproti Tyndaleově bibli se zde vyskytuje vyšší množství latinských slov, 21 oproti 11. Toto zřídkavé využití latinismů můžeme u Tyndalea částečně vysvětlit tím, že jazykem zdrojového textu byla řečtina, nikoli latina. New International Version však také vychází z řeckého originálu a latinismů obsahuje takřka dvakrát tolik. Je tedy možné, že v případě Tyndaleovy bible šlo i o osobní preferenci překladatele.

5.4 Celkové zhodnocení

V 19. – 21. století se oproti předcházejícím obdobím příliš mnoho nových latinských výpůjček neobjevilo. Nová slova byla převážně kompozita latinských morfémů, které byly přejaty do angličtiny už dříve. Toto období představuje vyvrcholení asimilace latinismů v angličtině, jelikož si můžeme všimnout i mnoha latinsko-anglických a latinsko-řeckých hybridních výrazů. Některé latinské prefixy, jako *non-*, *ex-* a *post-* mají co do produktivity jen málo omezení a mohou tedy dát vzniknout nesčetnému množství nových kompozit.

⁷⁶ BIBLE GATEWAY (2023). *New International Version (NIV)*. Citováno 3. května 2023. Dostupné z: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthaeus+1&version=NIV>

⁷⁷ Doloženo ve střední francouzštině.

Závěr

Latina se na anglickém lexiku projevovala v průběhu celé historie tohoto jazyka, od staré angličtiny po moderní angličtinu 21. století. Nejstarší výpůjčky z latiny pocházejí už z dob před invazí Anglosasů na Britské ostrovy, další pak přišly následkem římské invaze a pozdější christianizace obyvatelstva. Krom výpůjček nalezneme stopy latiny na staré angličtině i v podobě kalků, a to zejména v oblasti křesťanské liturgie.

Nejvíce slov latinského původu se v anglickém lexiku objevilo v době normanské nadvlády v letech 1150-1500, kdy vládnoucí třída hovořila anglonormansky. Právě přes anglonormanštinu se do střední angličtiny dostalo velké největší množství latinismů, zejména v oblasti politiky a práva, ale i medicíny a umění. Díky překladu bible Johnem Wycliffem byla angličtina obohacena i o řadu nových výrazů přímo z latiny. Oproti staré angličtině docházelo k vyššímu stupni asimilace nových slov, a to nejspíše díky vyšší analytičnosti střední angličtiny.

V letech 1500-1800 taktéž docházelo k hojnému přejímání výrazů jak přímo z latiny, tak přes francouzštinu. Tentokrát se však jednalo o vědomou snahu ze strany jazykovědců s cílem obohatit angličtinu a přiblížit ji pomyslnému latinskému ideálu. Co do množství výpůjček byl tento proces srovnatelný s tím, který probíhal ve 12.-15. století, avšak mnohá slova přejatá v této době se dodnes nedochovala a lexikální změny tedy nebyly tak trvalé, jako ty dřívější. V 18. století také docházelo ke snahám přiblížit angličtinu latině z hlediska syntaktického. Ty měly za následek ustanovení preskriptivních gramatických zásad, které do jisté míry přetrvaly dodnes, ale jsou považovány za zbytečné a nevhodné pro strukturu angličtiny.

Od roku 1800 dodnes byla do angličtiny přejata zejména slova z oblasti vědy, a to hlavně medicíny. Spíše než velké množství nových výpůjček můžeme pozorovat ještě větší asimilaci již přejatých slov, jelikož vznikaly neologismy složené pouze z latinských morfémů, popřípadě latinsko-řecké a latinsko-anglické hybridy.

Conclusion

Latin has left its mark on the English lexicon throughout the entire history of the English language, from Old English to the 21st century. The oldest borrowings from Latin can be traced back to the time before the Anglo-saxon invasion of Britain. In addition to borrowings, we can find traces of Latin in Old English in the form of calques, especially in Christian liturgy.

The largest number of latin-based words appeared in the English lexicon during the time of the Norman invasion in the years 1150-1500, when the ruling class spoke mostly Anglo-norman. It was through Anglo-norman that Middle English gained a great number of new words of Latin origin, especially in the fields of politics and law, but also medicine and fine arts. Thanks to John Wycliffe's translation of the Bible, the language also borrowed a number of terms directly from Latin. In comparison to those in Old English, Latin borrowings in Middle English were assimilated to a greater degree, perhaps due to Middle English being more analytical.

From 1500 to 1800 there also appeared a large number of Latin borrowings, both directly from Latin and indirectly through French. This time however it was due to the conscious efforts of linguists who had the goal of enriching the English language and bringing it closer to the Latin ideal. The number of borrowings is comparable with that in Middle English, however, many words borrowed from 1500 to 1800 are not found in today's English, and so the changes to the lexicon were not as permanent as those mentioned before. The 18th century also saw attempts to bring English closer to Latin, this time syntactically rather than lexically. These attempts resulted in several grammatical rules that to certain extent prevail to this day, but are overall seen as redundant and not suited for the English grammatical structure.

From 1800 to the present day, words borrowed from Latin related primarily to science, especially medicine. Rather than a large number of new borrowings, we can observe greater assimilation of those already present, as there is a number of neologisms consisting only of latin-based morphemes or, alternatively, latin-greek and latin-english hybrids.

Použitá literatura

1. ALGEO, John. *The Origins and Development of the English Language*. 6. Boston: Michael Rosenberg, 2010. ISBN 978-1-4282-3145-0.
2. BARBER, Charles. *Early Modern English*. 2. Edinburgh: Edinburgh University Press. 1997.
3. BAUGH, Albert C. a Thomas CABLE. *A History of the English Language*. 6. Oxfordshire: Routledge, 2013. ISBN 978-0-415-65595-8.
4. BARBER, Charles. *Early Modern English*. 2. Edinburgh: Edinburgh University Press. 1997.
5. BIBLE GATEWAY (2023). *Biblia Sacra Vulgata*. Citováno 10. března 2023. Dostupné z: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthaeus+1&version=VULGATE>
6. BIBLE GATEWAY (2023). *New International Version (NIV)*. Citováno 3. května 2023. Dostupné z: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Matthaeus+1&version=NIV>
7. CHRISTIAN BOOK EXPO (2023). *Bible Translations Bestsellers, Best of 2022*. Citováno 30. dubna 2023. Dostupné z: <https://christianbookexpo.com/bestseller/translations.php?id=BO22>
8. EARLY ENGLISH BOOKS (2023). *The First Booke of Caius Iulius Caesars Cōmentaries of the warres in Gallia*. Citováno 21. dubna 2023. Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A17521.0001.001/1:5?rgn=div1;view=fulltext>
9. FLEMING, Damien. Jesus, that is hælend: Hebrew Names and the Vernacular Savior in Anglo-Saxon England. *The Journal of English and Germanic Philology*. University of Illinois Press, 2013, **112**(1), 26-47.
10. FOCLOIR (2023). *New English-Irish Dictionary*. Citováno 9. května 2023. Dostupné z: <https://www.focloir.ie/en/>
11. HATHI TRUST DIGITAL LIBRARY (2023). *Da halgan Godspel on Englisc*. Citováno 10. března 2023. Dostupné z: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044012016226&view=1up&seq=15>

12. THE LATIN LIBRARY (2023). *C. Iulii Caesaris Commentatiorum de Bello Gallico Liber Primus*. Citováno 21. dubna 2023. Dostupné z:
<http://www.thelatinlibrary.com/caesar/gallic/gall1.shtml>
13. LINGEA (2023). *Německo-český slovník*. Citováno 9. května 2023. Dostupné z:
<https://slovniky.lingea.cz/nemecko-cesky>
14. LEONHARDT, Jürgen a Kenneth KRONENBERG. *Latin: Story of a World Language*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 2013.
15. MIDDLE ENGLISH COMPENDIUM (2023). *Middle English Dictionary*. Citováno 9. května 2023. Dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/dictionary>
16. OXFORD ENGLISH DICTIONARY (2023). *The definitive record of the English language*. Citováno 9. května 2023. Dostupné z: <https://www.oed.com/>
17. PRAŽÁK, Josef Miroslav, František NOVOTNÝ a Josef SEDLÁČEK. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. 13. Praha: Československá grafická Unie, 1939.
18. STUDY LIGHT (2023). *Wycliffe Bible*. Citováno 2. dubna 2023. Dostupné z:
<https://www.studylight.org/bible/eng/wyc/matthew/1.html>
19. WOLLMAN, Alfred. Early Latin loan-words in Old English. *Anglo-Saxon England*. Cambridge University Press, 1993, **22**, 1-26.